

Kosovo (Rezolucija Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija 1244)

Sklapanje braka sa decom ili rani brak

Sklapanje braka sa detetom predstavlja užasno kršenje ljudskih prava jer se devojčicama oduzima pravo na obrazovanje, zdravlje i dugoročne životne prilike. Udata devojčica je dete čiji potencijali neće biti ispunjeni. Kako mnogi roditelji i pripadnici zajednice žele najbolje svojim ćerkama, moramo da radimo zajedno kako bismo okončali sklapanje brakova sa decom.

Dr. Babatunde Osotimehin, Izvršni direktor, Populacioni fond Ujedinjenih nacija

Nismo imali drugog izbora. U vrlo maloj kući je zajedno živela moja porodica i porodica mog ujaka. Morali smo da odemo čim smo mogli zbog toga što nismo imali dovoljno mesta u kući. Moj otac mi je ugovorio brak.

- Dete nevesta

SKLAPANJE BRAKA SA DECOM

Dečjim ili ranim brakom se smatra zajednica dvoje ljudi, bez obzira da li je službeno zaključena ili ne, od kojih barem jedno ima manje od 18 godina.¹ Zbog toga što su deca, maloletni supružnici se smatraju nesposobnim za davanje slobodnog i potpunog pristanka na brak, što znači da sklapanje brakova sa decom predstavlja kršenje ljudskih prava i prava deteta. Na Kosovu² danas su brakovi sa decom relativno retki, ali se i dalje sklapaju u određenim zajednicama i/ili etničkim grupama, pre svega, ali ne i isključivo, među Romima, Aškalijama, Egipćanima i Gorancima.

Sklapanje brakova sa decom je pojava koja različito utiče na devojčice i dečake. Ukupan broj dečaka sa kojima su širom sveta sklopljeni brakovi je znatno niži nego ukupan broj devojčica sa kojima su sklopljeni brakovi. Devojčice neveste takođe predstavljaju grupu koja je podložna nasilju u kući i seksualnom zlostavljanju u odnosima koji su nejednaki. Ukoliko ostanu u drugom stanju, devojčice neveste često pate od komplikacija tokom trudnoće i porođaja, jer im tela nisu spremna na rađanje. Po sklapanju braka, i dečaci i devojčice često moraju da napuste školu kako bi ušli na tržište rada i/ili kako bi preuzeli domaće odgovornosti kod kuće.

Razni međunarodni sporazumi, konvencije i programi aktivnosti se hvataju u koštac sa problemom sklapanja brakova sa decom. Među njima su: Konvencija o saglasnosti za stupanje u brak, starosnoj granici za stupanje u brak i registraciji braka iz 1962. godine, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979. god.), Pekinška platforma za preduzimanje aktivnosti iz 1995. godine nakon čijeg usvajanja je usledila četvrta svetska konferencija o ženama Ujedinjenih nacija. Ovi međunarodni instrumenti pokrivaju tematiku koja se odnosi na ukidanje štetnih običaja i tradicija, nasilje nad devojčicama, izdavanje saglasnosti za stupanje u brak, pitanje starosne dobi za stupanje u brak, registracija braka i sloboda biranja supružnika.

Osnovne informacije koje slede sadrže podatke o tematici koja se odnosi na sklapanje brakova sa decom na Kosovu i nude preporuke koje su usmerene na rešavanje problematike u vezi sklapanja brakova sa decom. Osnovne informacije uključuju i pregled domaćeg zakonodavstva, pregled državne ratifikacije raznih relevantnih međunarodnih standarda, analizu tekuće prakse i stavova prema sklapanju braka sa decom i statističke podatke o zastupljenosti prakse sklapanja brakova sa decom. Metodologija studije sledi pregled postojećeg pravnog okvira i stručne literature koji se odnose na sklapanje brakova sa decom na Kosovu i podatke iz razgovora koji su obavljeni sa 13 dece supružnika i devet stručnjaka koji rade na polju prava dece i žena.

PREPORUKE

- Revizija Zakona o porodici treba da pojasni sledeće: da li deca postaju punoletna nakon sklapanja braka ili ostaju i dalje deca, koja je uloga i koji je mandat organa starateljstva u odnosu na sklapanje brakova sa decom, kao i pravilan zakonski i administrativni postupak kojim se donose odluke o sklapanju braka sa detetom. Treba uzeti u obzir i implikacije za pristup uslugama reproduktivnog zdravlja. Treba osnovati multisektorski mehanizam, koji uključuje relevantne zainteresovane strane, kako bi se osiguralo da su prava maloletnika u brakovima koji uključuju najmanje jednog maloletnika zaštićena. Ovaj mehanizam bi trebao da se pozabavi sa nastavkom obrazovanja i supruga i supruge i treba da uključuje savetovanje o bračnim odnosima, imovinskim, zdravstvenim i reproduktivnim pravima.
- Treba krivično goniti *po službenoj dužnosti* (automatski) prekršaje koji se odnose na sklapanje brakova sa decom koji se navode u Krivičnom zakonu. „Tradicija“ ne sme da bude dovoljno opravdanje za nesprovođenje postojećeg pravnog okvira.
- Društvo u celini treba težiti opštem podizanju svesti o pravima i mogućnostima za izlazak iz nasilničkih odnosa u kući kako bi se sprečilo nasilje u porodici i kako bi se doprlo do žrtava kojima bi se pružile informacije o pomoći koja im je dostupna.
- Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije treba da uspostavi postupak kojim bi se osiguralo da *sva* deca završe obavezno osnovno i niže srednje školovanje. Treba uspostaviti postupak praćenja i izveštavanja o slučajevima potencijalnog i stvarnog napuštanja škole među relevantnim zainteresovanim stranama. Pružanje socijalne pomoći koja se konkretno odnosi na obrazovanje (npr. za prevoz,

odeću i knjige) bi moglo da umanju stopu napuštanja škole, da podstakne povećanje slučajeva pohađanja nastave među siromašnom decom i da pomogne u sprečavanju sklapanja brakova sa decom, posebno među pripadnicima zajednice Roma, Aškalija i Egipćana.

- Statistički zavod Kosova treba da uvrsti kategoriju koja se odnosi na osobe mlađe od 18 godina starosti u svim svojim prikupljanjima podataka. Svi prikupljeni podaci moraju biti javno dostupni za analizu od strane nezavisnih stručnjaka, političara i drugih institucija. Pored toga, treba održavati elektronske datoteke koje će sadržavati detaljne demografske podatke, a treba stvoriti i jedinstvenu bazu podataka za celokupnu teritoriju Kosova u ministarstvima i direkcijama za rad i socijalnu zaštitu, obrazovanje i zdravstvo i Sudskom savetu Kosova. Ove mere će omogućiti bolje praćenje učestalosti sklapanja brakova sa decom i učinkovitije upravljanje takvim slučajevima.
- U memorandumu o razumevanju treba navesti način koordinacije između institucija (npr. policije, škola i centara za socijalni rad). Treba razviti uputstva za relevantne institucije, razjasniti njihove mandate kao i obaveze koje se odnose na praćenje i upućivanje slučajeva vezanih za sklapanje brakova sa decom.
- U skladu sa zakonom, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije treba da uključi u nastavni plan i program predmete u kojima će se pružiti detaljnije obrazovanje na polju reproduktivnog zdravlja, sredstava za kontracepciju, planiranje porodice i reproduktivnih prava.
- Nevladine organizacije treba da nastave sa pružanjem informacija putem medija i da nastave sa informisanjem javnosti, roditelja i mladih u zajednicama gde preovladava sklapanje brakova sa decom. Televizija može poslužiti kao učinkovito sredstvo za prenošenje informacija o pravima žena i devojčica koje su izolovane.
- Relevantne institucije su dužne da osiguraju: da su skloništa za osobe koje su preživele nasilje u kući dovoljno finansirana, da se sprovodi širi pravni okvir za zaštitu od nasilja u kući i da su svi građani svesni svojih prava i načina kako mogu da prime pomoć, a posebno osobe sa kojima je sklopljen rani brak koje mogu biti posebno ugrožene nasiljem, ali koje nemaju dovoljno informacija o pomoći koja im stoji na raspolaganju. Treba razviti usluge kako bi se podržalo ekonomsko osnaživanje i društvena reintegracija osoba koje su preživele nasilje u kući. Treba razviti specijalističke usluge kako bi se izašlo u susret potrebama i pravima dece koja su često svedoci nasilja u kući odn. one dece koja su preživela nasilje u kući.

PREPORUKE KOJE SE KONKRETNO ODOSE NA ZAJEDNICU ROMA, AŠKALIJA I EGIPĆANA

Sve navedene opšte preporuke se odnose i na pripadnike zajednice Roma, Aškalija i Egipćana. Pored toga, odgovarajuće institucije trebaju da:

- Sprovedu međusobne aktivnosti o podizanju svesti među pripadnicima zajednice Roma, Aškalija i Egipćana u kojima će se razmatrati i potraživati: promena stavova prema praksi ranog braka, podsticati obrazovanje i povećati nivo svesti o postojećem pravnom okviru, a posebno onom koji se odnosi na prava žena i dece.
- Treba vršiti dograđivanje najboljih praksi projekta „Balkanski suncokreti“, posredovanjem i korišćenjem lokalnih centara u svojstvu obrazovnih centara za pružanje informativne podrške mladim ljudima.
- Treba ohrabriti porodice da podržavaju školovanje svoje dece.

PRAVNI I DRŽAVNI KONTEKST

Kao jedna od najmlađih zemalja u svetu, Kosovo se još uvek bori da se uspostavi kao država i da obezbedi zvanično priznanje. Politički lideri Kosova često izražavaju svoju posvećenost evropskim integracijama, društvenoj uključenosti, ljudskim pravima i jednakim mogućnostima. Međutim, i pored njihove posvećenosti „na papiru“, pregled državnih rashoda Kosova jasno ilustruje da je glavni prioritet vlade ulaganje u saobraćajnu infrastrukturu. Zbog toga veliki ceh plaćaju socijalne službe koje ostaju nedovoljno finansirane i radno neadekvatne. Iako to ne utiče na sve građane, najugroženije kategorije, u koje ubrajamo i kategoriju sklapanja brakova sa decom, najviše trpe zbog toga. Vlada nije definisala hvatanje u koštac sa problematikom sklapanja brakova sa decom za prioritet, ali mladih ljudi u *Skupštinama mladih za razvoj zajednice* jesu.³

Na papiru su prava dece verovatno zaštićena zakonom, ali u stvarnosti, verovatno nisu. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

pravima deteta i Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena su takođe uključene u Ustav, iako Kosovo nema odbore koji se hvataju u koštac sa kršenjima ovih prava.⁵ Ustav Kosova takođe sadrži i odredbe Međunarodnog pakta o društvenim, ekonomskim i kulturnim pravima i odredbe Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. S obzirom na težnje Kosova da uđe u evropske integracije, sprovođenje Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Saveta Evrope je u interesu države.

KO MOŽE DA SKLOPI BRAK?

Prema odredbama Konvencije o pravima deteta i Zakonu Kosova o porodici, dete je osoba mlađe od 18 godina života.⁶ Međutim, Zakon Kosova o porodici nije jasan po pitanju da li nakon sklapanja braka dete sa kojim je sklopljen brak postaje odrasla osoba ili ostaje pod starateljstvom roditelja do 18. godine starosti.

Do braka može doći samo uz potpun i slobodan pristanak obe strane, a oba supružnika moraju biti stariji od 18 godina.⁷ Međutim, sudovi mogu dozvoliti maloletniku starijem od 16 godina starosti da stupi u bračni odnos ukoliko je osoba postigla „neophodnu fizičku i psihološku zrelost“ za obavljanje bračnih dužnosti i ispunjavanje bračnih obaveza. U takvim slučajevima, sudovi moraju tražiti mišljenje „organa starateljstva“, maloletnika, „njegovih“ roditelja i buduće(g) supruge odn. supružnika. Zakon ne definiše jasno organ starateljstva, ali se tumači da su to roditelji maloletnog deteta odn. maloletne dece.⁸ U slučaju sklapanja braka sa detetom, mora se ispitati da li roditelji imaju na umu najbolje interese deteta. Čini se da su prava deteta adekvatno zaštićena u drugim delovima zakona.

MEĐUNARODNI STANDARDI

Iako Kosovo nije član ni Ujedinjenih nacija ni Saveta Evrope, na Kosovu se primenjuje nekoliko međunarodnih mehanizama, zakona i propisa. Opšta deklaracija o ljudskim pravima, koja je uključena u Ustav Kosova, priznaje pravo na saglasnost za sklapanje braka i utvrđuje da saglasnost ne može biti „slobodna i potpuna“ ako jedna od strana nije dovoljno zrela da donese upućenu odluku o izboru životnog partnera.⁴ Konvencija o

Sudovi mogu tražiti kriminalističko-tehničko ispitivanje maloletnika kako bi doneli odluku o tome da li je maloletnik/ca adekvatne zrelosti za brak. Kako deca ispod 18 godina starosti ne mogu da ponude pismeni pristanak za sprovođenje takvog ispitivanja, Odeljenje za kriminalističku medicinu mora da dobije saglasnost od roditelja ili zakonskog staratelja maloletnika/ce. U praksi se ovakva ispitivanja retko dešavaju.⁹

Zakon o porodici sadrže zakonske propise koji uređuju protiv sklapanja braka prinudom, pretnjom, zabunom ili „bilo kojim drugim nedostatkom slobodne volje budućih supružnika“¹⁰. Prema odredbama Krivičnog zakona, prisiljavanje na brak se kažnjava zatvorom, a izvršavanje ovog krivičnog dela nad detetom uključuje oštre kazne. Roditelji i zakonski staratelji se suočavaju sa kaznom od najmanje 15 godina zatvora za prisiljavanje maloletnika mlađih od 14 godina starosti da sklope brak. Roditelji ili staratelji se takođe suočavaju sa kaznom zatvora za omogućavanje deci da žive sa odraslima, dok odrasli koji žive u „vanbračnoj zajednici“ sa maloletnim licem starosne dobi između 14 i 16 godina starosti mogu biti kažnjeni sa pet do dvadeset godina zatvora.¹¹ Krivični zakon takođe predviđa kazne u rasponu od novčanih do kazne zatvora zbog prisiljavanja na brak koje dovodi do materijalne koristi (npr. isplata miraza). Imovinska korist koja proistekne iz braka koji je sklopljen sa detetom ili prinudnog braka takođe može biti sudski gonjena na osnovu definicije trgovine ljudima iz Krivičnog zakona.¹²

PLANIRANJE PORODICE I REPRODUKTIVNA PRAVA

Prema Zakonu o zdravstvu, svi građani moraju imati pristup zdravstvenoj zaštiti i treba im biti pruženo obavezno osnovno zdravstveno osiguranje.¹³ Veliki broj usluga treba biti besplatno pruženo u javnim ambulantama. Zakon o zdravstvenom osiguranju nije usvojen, tako da detalji o finansiranju zdravstva i dostupnosti svim građanima ostaju nedefinisani. Tinejdžeri i mladi ljudi, kao i „marginalizovana lica“ se definišu kao posebne kategorije za koje će Ministarstvo zdravlja „obezbediti pristup zdravstvenim uslugama seksualnog i reproduktivnog zdravlja najvišeg mogućeg stepena“.¹⁴ Pojedinci i parovi imaju zakonsko pravo da „slobodno i odgovorno odlučuju o broju, učestalosti i vremenu kada žele da imaju decu“ i da pristupe informacijama preko kojih mogu da naprave upućene odluke.¹⁵

Lica ispod 18 godina starosti mora pratiti ovlašćeni predstavnik kako bi primili zdravstvenu zaštitu. S obzirom da nije isključivo navedeno da deca postaju odrasli po stupanju u brak, roditelji, staratelji ili predstavnici centara za socijalni rad mogu da budu prisutni i da potencijalno utiču na pravo deteta supružnika da donese odluku o vremenu i razmaku između trudnoća.¹⁶ Iz razgovora koje smo vodili sa ispitanicima se pokazuje da neki roditelji mladih parova mogu da postanu uključeni u njihov reproduktivni izbor. Neka deca neveste sa kojima je vođen razgovor su izjavile da su se porodile već sa 15

Starije generacije smatraju da je bolje da dete stupi u brak pre nego što nastanu problemi, poput ljubavi ili trudnoće. Važno je da je devojka devica. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

U to doba nisam znala ništa o planiranju porodice, o neplanskoj trudnoći. Samo sam mislila: „Izlazim sa dečkom. Volim ga...“ Nisam znala ništa o kontraceptivnim sredstvima ili kondomima. Da sam znala, ne bi zatrudnila i ne bi se venčala. Niko me nije učio o tim stvarima. (Dete nevesta)

godina.

Stručnjaci izveštavaju da devojčice ispod 18 godina starosti pate od zdravstvenih poteškoća zbog toga što su im tela nedovoljno razvijena za trudnoću i rađanje dece.

Prema zakonu, svim licima je „garantovano pravo na informisanje i obrazovanje po pitanju seksualnog i reproduktivnog zdravlja“, ali nije jasno kako to treba da se sprovodi. U sedmom razredu (12 godina), deca uče o polnoj zrelosti i menstruaciji, ali ne i malo više od toga. Demografska anketa po domaćinstvima iz 2009. godine je pokazala da devojčice starosne dobi između 15 i 19 godina života, odnosno više od 93 % žena, mogu da imenuju samo jedan metod kontracepcije i da 88,8 % njih poznaje najmanje jedan moderan način kontracepcije. Pokazano je da udate žene znaju više od neudatih žena.¹⁷ Samo 8,8 % žena poznaje kontraceptivne efekte dojenja, a samo 2,5 % je u skorije vreme primilo informacije o planiranju porodice.¹⁸ Poboljšanje sistema deljenja informacija o kontracepciji i reproduktivnom zdravlju bi moglo da smanji broj brakova sklopljenih sa decom koje podstiče neplanska trudnoća. Informacije o planiranju porodice proističu prvenstveno od nevladinih organizacija (51,7 %) i od porodičnih lekara (24,1 %), ali i iz verskih institucija (13,8 %) i socijalnih radnika (6,9 %). Ovi akteri mogu biti važni nosioci informacija u budućim javnim kampanjama po ovoj tematici. Razne nevladine organizacije su predvodile kampanje informisanja javnosti u cilju povećanja svesti o reproduktivnom zdravlju, ali njihov rad je sporadičan i često zavisi od donatorskih sredstava.

SKLAPANJE BRAKOVA SA DECOM NA KOSOVU

Iako statistički podaci po tom pitanju nisu dostupni, iz prošlosti znamo da je sklapanje brakova sa decom bilo prilično rasprostranjeno na Kosovu.¹⁹ Sve do kraja dvadesetog veka su postojali razni politički, društveni i ekonomski razlozi za sklapanje ranog braka: kako bi se omogućio beg od državnih ekonomskih i političkih previranja, kako bi se smanjio pritisak na džep roditelja

Svi pripadnici zajednice Roma, Aškalija i Egipćana žele da stupe u brak sa nekim ko živi van granica Kosova kako bi imali bolji život i to se često dešava preko ugovorenih brakova. Meni su poznati mnogi slučajevi u kojima, kada devojčica od 15 godina izgleda kao da ima 17, njeni roditelji počinju da kontaktiraju ljude u Nemačkoj i drugde. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

(ovo posebno važi u slučaju devojčica koje žive u većim domaćinstvima), kako bi se osigurala ekonomska i fizička bezbednosti i zato što je životni vek bio kraći.²⁰ Na stupanje u brak sa decom se takođe gledalo kao na način poboljšanja bezbednosti devojčica sprečavanjem seksualnog nasilja, zaobilazanjem potencijalne sramote koja bi nastala zbog vanbračne trudnoće i/ili

unapređenje blagostanja devojčica njihovim stupanjem u brak u porodicu koja ima bolje ekonomske uslove.²¹ U nekim ruralnim sredinama i među nekim pripadnicima zajednice Roma, Aškalija i Egipćana, smatralo se da su devojčice spremne za brak nakon polne zrelosti u dobi između 13 i 15 godina života.²²

Priče pokazuju da se broj sklopljenih brakova sa decom povećao tokom devedesetih godina, a posebno tokom rata 1999. godine. Roditelji su verovali da ranim brakom mogu da zaštite svoje čerke.²³ Mlade žene koje su postale glave domaćinstava su se nadale da će im stupanje u brak omogućiti da obezbede braću i sestre. Neke druge mlade žene, opet, su htele da se pobrinu da mogu da ostanu sa svojim dečkom koji je napuštao zemlju.

Na Kosovu se bezbednosna situacija poboljšala od 1999. godine, tako da ljudi sada imaju tendenciju da sklapaju brak kasnije nego što su to običavali da rade pre rata.²⁴ Pak, prosek godina života po stupanju u brak koji je zabeležen 2011. godine koji iznosi 29,7 godina se čini visokim. Jedan od razloga može biti i to da ovaj

Znate da je lakše kada ste u braku, sigurnije je. Vremena su se promenila, više se nikome ne može verovati. Zbog toga smo moj suprug i ja smo odlučili da se venčamo. (Dete nevesta)

prosek godina uključuje i drugo po redu stupanje u brak gde su supružnici često stariji. Drugi razlog je da se ne desi uvek da bračni parovi odmah registruju sklapanje braka. U mnogim zajednicama, obično je dovoljna proslava sa prijateljima i

porodicom kao svedocima da bi se sklopio „brak“. Kasnije, u zgodnom trenutku, kada bračni par očekuje dete ili planira da putuje u inostranstvo, oni prijave svoj brak vlastima. Neposredna prijava braka je posebno retka u slučajevima sklapanja braka sa detetom. Prvo, zbog gore pomenutih krivičnih kazni za roditelje, staratelje ili punoletne supružnike koji su umešani u prisilne brakove malo je verovatno da će iko od njih da upozori vlasti da je takav brak sklopljen. Drugo, administrativni postupak za ozakonjivanje braka sa detetom, uključujući sudske i kriminalističko-tehničke takse, može da bude i dugotrajan i skup. Umesto toga, jedno ili oboje supružnika često čekaju dok ne napune 18 godina starosti kako bi prijavili brak.

Sve u svemu, 14 opštinskih sudova je prijavilo 116 zahteva za odobrenje stupanja u rani brak 2010. godine i 107 takvih zahteva 2011. godine.²⁵ Nisu zabeleženi brakovi koji uključuju maloletnike od 15 godina starosti ni mlađe 2010. godine.²⁶ Ukupan broj od 108 zvanično registrovanih brakova sa decom koji su prijavljeni 2010. godine čine 0,59 % svih sklopljenih brakova, a u njima se radilo samo o šesnaesto i sedamnaestogodišnjim devojkicama. Nisu prijavljeni brakovi sa decom dečacima. Međutim, tokom razgovora koji su vođeni za potrebe ove studije, identifikovana su četiri slučaja sklapanja braka sa dečacima starosti između 14 i 16 godina. Devojkice sa kojima su sklopljeni brakovi su, u proseku, između pet i deset godina mlađe od svojih supružnika.

Moja rođaka je bila u srednjoj školi kada se udala [17 godina] i odmah je zatrudnila. Njen suprug nije joj dozvolio da ode na matursko, zato što je „voli“. Ona je morala da uradi onako kako joj on kaže. To je normalno u Mitrovici. Svrha života devojkica je da se venčaju. To nije njihova krivica, to je svačija krivica. To je začarani krug i one su unutar tog začaranog kruga. (Aktivista za prava žena)

Sklapanje brakova sa decom se i dalje javlja na Kosovu, posebno među pripadnicima zajednice Roma, Aškalija i Egipćana i etničke grupe Goranaca, iako se sklapanje brakova sa decom pojavljuje i među pripadnicima drugih etničkih grupa.²⁷ Međuetnički brakovi se čine retkim, a religija ne izgleda da predstavlja faktor u sklapanju brakova sa decom.²⁸ Javni podaci pokazuju da se sklapanje brakova sa decom češće javlja u Đakovici, Peći, Prizrenu, iako su lica sa kojima su vođeni razgovori izjavila da je sklapanje brakova sa decom česta pojava i u Mitrovici.²⁹ Mladi Romi, Aškalije i Egipćani koji žive u izbegličkim kampovima u Severnoj Mitrovici mogu da se opredele za stupanje u brak sa decom kao način za napuštanje kampova „u bolji život“. ³⁰ Sklapanje brakova sa decom se javlja i u ruralnim sredinama u kojima tradicionalni uticaji mogu biti jači.³¹ Deca supružnici sa kojima je vođen razgovor su primetila da sklapanje ranog braka preovladava u njihovim porodicama i zajednicama.

Deca supružnici imaju različite razloge za stupanje u rani brak:

Pobegla sam za njega. Zaljubila sam se. Želela sam da budem sa njim, pa sam pobegla.

Govorili su mi da mi je vreme da se udam. Ako ne sklopim brak sada, neću moći da pronađem čoveka u mom životu. Moja majka bi mi govorila da se i ona tako venčala. Tvrdila je da mi ne ide dobro u školi, što je istina, tako da je „bolje da se udam“.

Moj tata je tražio od mene da se venčam za ovog čoveka u ovoj porodici. Nije ni pitao moju majku.

Bilo nas je pet ćerki i mojoj familiji je zaista bilo teško jer smo svi bili nezaposleni. Zabavljala sam se sa jednim dečkom, moja porodica je saznala, tako da je sledeći korak bio brak.

Danas se, kao razlog za sklapanje ranog braka, navode ljubav, pritisak porodice, bezbednost, društveno-ekonomski uslovi, neplanirana trudnoća, pritisak vršnjaka i tradicija.³²

Plaćanje miraza („çeyiz“) se izgleda više ne obavlja među pripadnicima albanske većine. Međutim, praksa „baba haka“, gde mladoženjin otac plaća nevestinog oca, ostaje uobičajena među pripadnicima zajednice Roma, Aškalija i Egipćana. Ova tradicija je naizgled nastala kao način finansiranja troškova vezanih za sklapanje braka (npr. troškovi odeće ili zabave tokom noći bojenja ruku kada se žene iz nevestine porodice okupljaju na proslavi). Glavni cilj ove tradicije nije „kupovina“ devojke.³³ Međutim, visina isplaćenog novca (ako se išta plati) i kako se taj novac koristi variraju. Lica sa kojima je vođen razgovor su izjavila da se visina miraza kreće od 40 do 4,000 evra. Neka deca supružnici sa kojima je vođen razgovor su izjavila da je u njihovim nedavno sklopljenim brakovima bio uključen miraz.

Pa prošle subote je moja porodica platila 2,000 evra za udaju moje rođake. Čak i ako je protivzakonita, ova tradicija se održava u životu zbog novca. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

Ispitanici se većinom slažu da pravne odredbe navedene u prethodnom delu teksta kojima se štite prava dece, uključujući one koje se odnose na sklapanje brakova sa decom, nisu u dovoljnoj meri sprovedene. Kada vlasti krenu sa istragom slučajeva u kojima se sumnja na sklapanje braka sa detetom, lideri u zajednici mogu da intervenišu kako bi pregovarali između policije i roditelja.³⁴ Ponekad institucije *odaberu* da se ne mešaju, jer veruju da porodica i supružnici trebaju da odluče šta će da rade po tom pitanju. Iako neki predstavnici institucija pripisuju

Nakon što se udala, sve je stalo. Prvo je rodila jedno, pa drugo, pa treće dete, a sa decom su došle i kućne obaveze. Čak i da je htela da izađe, šta će onda? Nije imala prijatelja. Nije išla na fakultet. Nikada nije radila. Samo ode kod majke, i onda se vraća kući. (Aktivista za prava žena)

sklapanje brakova sa decom tradiciji, aktivisti za ljudska prava tvrde da „se tu ne radi toliko o tradiciji koliko se radi o neizvršavanju zakona i mehanizama u institucijama“. Prijavljeni su slučajevi u kojima policija, tužioci i sudije opravdavaju neizvršavanje zakona zbog „tradicije“ ne samo u odnosu na sklapanje brakova sa decom, nego i u slučajevima nasilja u kući.³⁵ Centri sa socijalni rad moraju da preuzmu vodeću ulogu u zaštiti najboljih interesa deteta.³⁶

Međutim, oni su nedovoljno finansirani, nedovoljno popunjeni osobljem i nedostaje im stručnosti.³⁷

Posledice stupanja u brak sa decom mogu da uključuju nasilje u kući (u koju ubrajamo i izolaciju od prijatelja i porodice), razvod braka, neplaniranu trudnoću, komplikacije u trudnoći, prekid školovanja i nedostatak pristupa prilikama za zapošljavanje.³⁸ Devojčice supružnice često ekonomski zavise od porodice svog supruga i imaju malo moći odlučivanja u domaćinstvu gde muževi i svekvovi obično donose odluke. To može da ih stavi u čak i slabiji položaj i može da bude znak drugih oblika nasilja u kući.³⁹

Sklapanje brakova sa detetom u svrhu omogućavanja detetu supružniku da emigrira i da se pridruži supružniku u drugim zemljama može da stavi dete supružnika u opasnost od izolacije.⁴⁰ Dolazak u zemlju sa malo ili nimalo prijatelja, porodice, struktura za podršku i, možda, jezičkih sposobnosti stavlja dete supružnika u nesiguran položaj u kojem nemaju pristup pomoći. Ugovoreni brakovi sa osobama izvan Kosova ne ispadnu uvek kako se očekivalo. Dok muškarci koji žive u inostranstvu mogu da veruju da će mlada žena ili devojčica sa Kosova biti pokorna i da će da prihvati tradicionalne rodne uloge u kući, devojčice mogu u životu izvan Kosova da vide priliku da pobegnu od tradicije. Pokušaji da se neko prinudi na pokornost mogu da podrazumevaju nasilje u kući i prekid veze između očekivanja supružnika što može dovesti do razvoda.

Muš obično ne može da živi sa nekim iz njegove [nove] zemlje i misli da će mu neko sa Kosova služiti kao rob. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

Dva puta me istukao. Sećam se da me prvi put istukao jer mu nisam doplatila telefon. (Dete nevesta)

Mnoga deca supružnici sa kojima je vođen razgovor su prijavila da su trpili nasilje u kući „nekoliko puta“. Nasilje u kući može ozbiljno uticati na mentalno i fizičko zdravlje, uključujući i reproduktivno zdravlje. Može uključivati unutrašnje krvarenje, povrede ploda, pobačaj i neplodnost, kao i depresiju i strah od budućih odnosa.⁴¹ Licima koja pate od nasilja može biti nedozvoljeno da vide lekara što može dodatno uticati na njihovo zdravlje.⁴²

ROMI, AŠKALIJE I EGIPĆANI

Jednaka prava pripadnika zajednice Roma, Aškalija i Egipćana su zaštićena zakonom na Kosovu. Zakon protiv diskriminacije zabranjuje bilo kakvu „direktnu ili indirektnu diskriminaciju“ na osnovu etničke pripadnosti. Romski jezik se smatra za službeni jezik na opštinskom nivou, a Kosovo ima strategiju za integrisanje Roma, Aškalija i Egipćana.⁴³

Romske, Aškalijske i Egipćanske devojčice se suočavaju sa trostrukom diskriminacijom: prvo u porodici, onda u zajednici, a zatim i u zemlji. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

Priče pokazuju da sklapanje brakova sa decom i dalje preovladava među pripadnicima zajednice Roma, Aškalija i Egipćana među kojima neki stupaju u brak već u 12. godini života. Anketa 270 pripadnika zajednice Roma, Aškalija i Egipćana je pokazala da jedna trećina njih smatra da rani brak olakšava rađanje zdrave dece, a 60 % smatra da roditelji trebaju da odluče za koga udaju ćerke.⁴⁴

Predstavnici nevladinih organizacija se slažu da školovanje pruža mogućnosti izvan braka i da obezbeđuje bolje informacije o pravima. Dalje, ukoliko mladi ostanu u školi, manje je verovatno da će da sklope brak. Lica sa kojima su vođeni razgovori osećaju da vlasti nisu učinile dovoljno da podstaknu obrazovanje.

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije je odgovorno za sprovođenje obaveznog obrazovanja do 15 godina, odn. završetak devete godine školovanja.⁴⁵ Međutim, u zakonu nije jasno navedeno koji organi ili lica trebaju da vrše praćenje ili sprovođenje zakona.

ODGOVOR NA SKLAPANJE BRAKOVA SA DECOM

Identifikovane su samo dve vladine inicijative o sklapanju brakova sa decom: Savetnik za rodna pitanja u Ministarstvu administracije lokalne samouprave je objavio pamflete na tu temu, a Agencija za ravnopravnost polova u Kabinetu premijera i Populacioni fond Ujedinjenih nacija finansiraju film koji je proizvela mreža ženskih organizacija pripadnika zajednice Roma, Aškalija i Egipćana 2012. godine o sklapanju brakova sa decom. Mreža ženskih organizacija pripadnika zajednice Roma, Aškalija i Egipćana je prikazala film na Radio televiziji Kosova, kao i u raznim zajednicama, nakon čega su usledile diskusije. Skupština mladih je organizovala događaje u nekim srednjim školama za učenike i njihove roditelji na tematiku sklapanja brakova sa decom koji su bili usmereni na podizanje nivoa svesti.⁴⁶

Mladi Rom je želeo da sklopi brak sa strankinjom. Njegova porodica je intervenisala i oženila ga prilično nasilno za devojku iz romske zajednice jer nisu hteli da sklopi brak sa nekim sa strane. Roditelji igraju glavnu ulogu u porodici i ne žele da menjaju tradicije. Sada ovaj dečak kaže istu stvar: „Morao sam da promenim izbor zbog društvenog pritiska“. Teško je biti crna ovca u zajednici. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

Balkanski suncokreti, nevladina organizacija koja radi u raznim zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana podstiče decu da nastave sa školovanjem. Oni neguju kritičko razmišljanje o tradicionalnim običajima, uključujući miraze, putem debata. Njihovi Centri za učenje smešteni u deset opština imaju predškolske, jezičke, obrazovne i programe za žene preko kojih se pokušavaju prevazići rodne norme i ciljati uzroci sklapanja brakova sa decom. Nedavna anketa je pokazala da je njihovo posredovanje doprinelo većem broju upisa u školu i postizanja obrazovne spreme u zajednicama u kojima rade.

KLJUČNE TAČKE (OPŠTI PREGLED)

Sklapanje brakova sa decom nije prioritet vlade, posebno u odnosu na druge izazove poput nezaposlenosti.

Podaci su nedovoljni i neprecizni. Značajne socijalne i zdravstvene statistike se ne vode i/ili nisu javno dostupne. Takvi podaci su od presudnog značaja za stvaranje politike o ovoj pojavi, uključujući i sprečavanje.

Mehanizmi za primenu zakonskog doba za stupanje u brak nisu razvijeni i institucije koje bi mogle da igraju važnu ulogu u sprečavanju i zaštiti od ove pojave izvrstavaju svoje obaveze, koristeći „tradiciju“ kao opravdanje.

Sklapanje braka sa detetom često rezultira u prekidu školovanja, što utiče na buduću status zaposlenosti i potencijalno doprinosi stvaranju zavisnosti od socijalne pomoći.

U brakovima sa decom, devojčice imaju vrlo malo moći odlučivanja u domaćinstvu.

Zakon o porodici nije najjasniji po pitanju da li dete postaje odraslim nakon sklapanja braka ili i dalje ostaje pod starateljstvom njegovih ili njenih roditelja do 18. godine života. Samim time, roditelji ili staratelji mogu da potkopaju reproduktivna prava dece supružnika i njihov pristup zdravstvenoj zaštiti.

Država ima obavezu da osigura da osobe koje trpe od nasilja u kući dobiju zaštitu i pristup adekvatnim uslugama.⁴⁷ Trenutno, mnoge žene ne znaju svoja prava, a vlada još uvek treba da osigura da žene imaju održive alternativne opcije.

CITATI

Dečija prava jesu zaštićena u dokumentima, ali ne i u stvarnom životu. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

To su poverljive informacije i ne možemo ih pružiti na uvid javnosti. (Predstavnik Statističkog zavoda Kosova)

Na papiru nisu u braku. Mnogi brakovi nisu uopšte registrovani. (Predstavnik nevladine organizacije)

Kosovo treba da ima budžet za [dopunsku obrazovnu pomoć] kako bi se mogla pružiti pomoć porodicama tako da deca mogu da pohađaju školu. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

Mogu sa sigurnošću reći da brak nije ono što sam zamišljala. Deca su velika odgovornost. Takođe morate da slušate želje svih drugih članova porodice: svekra, svekrve, zaove. Tvoj život postaje njihov život i rade sa njega šta god žele. (Dete nevesta)

U brakovima sklopljenim sa decom, roditelji odlučuju koliko će dece mladi parovi da imaju. (Predstavnik nevladine organizacije)

Vlada treba da učini nešto da pomogne ženama da se opet ne bi vratile svojim muževima. Neke žene napuste svoje muževe, ali nemaju gde da odu. Njihove porodice ih ne prihvataju. [One] se moraju vratiti muževima, jer nemaju drugog izbora. (Mala nevesta)

KLJUČNE TAČKE (KOJE SE KONKRETNO ODNOSE NA PRIPADNIKE ZAJEDNICE ROMA, AŠKALIJA I EGIPĆANA)

Sklapanje brakova sa decom i dalje prevladava među pripadnicima zajednice Roma, Aškalija i Egipćana. Neki roditelji odobravaju, pa čak i organizuju ovakve brakove, uprkos činjenici da su, prema zakonu na Kosovu, nezakoniti.

Kosovska policija i tužioci ne primenjuju uvek zakone i pripisuju sklapanje brakova sa decom kulturnim normama.

Nedovoljan nivo svesti pripadnika zajednice Roma, Aškalija i Egipćana o njihovim pravima, kao što je navedeno u pravnom okviru Kosova, dovodi do poteškoća u primeni važećih zakona.

Praksa plaćanja miraza ili „baba haka“ se nastavlja među pripadnicima zajednice Roma, Aškalija i Egipćana, uprkos zakonima.

Romi, Aškalije i Egipćani obično prekidaju školovanje ranije od pripadnika drugih etničkih grupa, što utiče na njihove izgleda za zapošljavanje i društveno-ekonomski status. Mladi ljudi koji su napustili školu su u većoj opasnosti od stupanja u rani brak. U isto vreme, sklapanje brakova sa decom je ključni razlog za napuštanje školovanja, a posebno među devojčicama.

CITATI

To se dešava svo vreme. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

Imao sam rođaku koja je imala 16 godina. Htela je da se uda, ali njeni roditelji to nisu želeli. Otišli su u policiju. Međutim, policija obično pita devojku „Šta ti želiš?“ Ako ona želi da se venča, onda oni moraju da je puste, iako po zakonu treba da ode kod doktora [i sudije kako bi mogla biti i zakonski venčana]. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

Pripadnici zajednice ne poznaju zakone, tako da, prirodno tome, i ne slede zakone. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

To je veliki problem jer su muškarci vlasnici devojaka. Ponekad je teraju da prosi ili da radi kako bi vratila novac. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

[Dečaci i devojčice] koji sklope rani brak napuste školu i odlaze da rade, ali ne nalaze dobar posao. To utiče na njihov društveni život i kvalitet života. (Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana)

Ukupan broj stanovnika (2011. god.):	1,733,872 (50,4 % muškaraca, 49,6 % žena)
Prosečna veličina domaćinstva (2011. god.):	5,88 članova
Očekivano trajanje života na rođenju (2011. god.):	69,65 godina
Procenat stanovništva mlađeg od 15 godina (2011. god.):	32 %
Br. stanovništva koji živi ispod granice siromaštva (2009. god.):	34 % ⁴⁹
Stopa nezaposlenosti:	48 % ⁵⁰
Stopa pismenosti mladih, uzrasta od 15 do 24 godine života (2009. god.):	94,8 % (stopa pismenosti među ženama: 91,0 %; stopa pismenosti među muškarcima: 96,0%) ⁵¹
Godišnji zdravstveni troškovi po glavi stanovnika (2011. god.):	51 evro ⁵²
Najveće etničke grupe (2009. god.):	88 % Albanaca, 7 % Srba, 5 % drugih (Bošnjaci, Goranci, Romi, Aškalije, Egipćani, Turci) ⁵³
Najrasprostranjenije veroispovesti (2009. god.):	94,7 % muslimana, 3,9 % pravoslavaca
Glavni jezici:	Albanski (zvanični), srpski (zvanični), bosanski, turski
Broj sklopljenih brakova (2010. god.):	18,289
Prosečna starost pri stupanju u brak (2009. god.):	29,7 godina (žene: 28 godina starosti, muškarci: 31 godina starosti) ⁵⁴
Starosna stopa plodnosti za uzraste od 15 do 19 godina života (2009. god.):	9,9 ⁵⁵
Ukupna stopa plodnosti:	2,03

STATISTIKE KOJE SE ODNOSI NA SKLAPANJE BRAKOVA SA DECOM

Praksa prikupljanja podataka na Kosovu u pogledu prikupljanja svih socijalnih statističkih podataka, ne samo onih koje se odnose na sklapanje brakova sa decom je izuzetno slaba. Nije prikupljeno nekoliko pokazatelja ili ti pokazatelji nisu bili javno dostupni: *prvo* broj sklopljenih brakova po dobi i polu, broj živorođene dece prema bračnom stanju majke, stopa trudnoće, stopa smrtnosti majki, stopa abortusa, broj slučajeva zdravstvenih komplikacija kod majke i broj mrtvorodne dece prema starosti majke.⁵⁶ Iako su neki od ovih podataka dostupni za starije starosne skupine, Statistički zavod Kosova ne uključuju uvek pripadnike starosne grupe mlađe od 20 godina u svoje publikacije. Podaci o brakovima raščlanjeni po etničkoj pripadnosti, društveno-ekonomskom statusu i veroispovesti su takođe nedostupni.

Tabela 1 Podaci o brakovima prema rodu i uzrastu (2010. god.)

Starost (u godinama)	Žene	Muškarci
14	0	0
15	0	0
16	17	0
17	91	0
UKUPNO	108	0

Tabela 2 Podaci o brakovima po uzrastu mlade i mladoženje (2010. god.)^{57, 58}

Ukupan broj sklopljenih brakova (2010. god.):	Starost mlade (u godinama)		Starost mladoženje (u godinama)	
	ispod 15 godina	između 16 i 19 godina	ispod 15 godina	između 16 i 19 godina
18.289	0 (0 %)	1,451 (7,93 %)	0 (0 %)	161 (0,88 %)

¹ Dete je „svako ljudsko biće mlađe od osamnaest godina, ukoliko se u zakonima koji se primenjuju na dete punoletnost ne stiče u ranijoj dobi“. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta (1989. god.): <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm> (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 29. maja 2012. god.).

² U daljem delu ovog teksta ćemo koristiti opis Kosova pružen u Rezoluciji Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244.

³ Skupština mladih (2005. god.) *Skupština mladih za razvoj zajednice*, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Priština, http://mixha.com/youth/_other/booklet_eng.pdf (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 20. jula 2012. god.).

⁴ Ustav Republike Kosovo (2008. god.). Član 37 štiti pravo na sklapanje braka na osnovu slobodne volje i priznaje ravnopravnost supružnika i u braku i tokom razvoda braka. <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf> (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 28. jula 2012. godine).

⁵ Na istom mestu, Član 22 Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Član 16 navodi da „Veridba i sklapanje braka sa detetom nemaju nikakvu pravnu snagu i sve potrebne aktivnosti, uključujući zakonodavstvo, trebaju navesti starosnu granicu za sklapanje braka.“

⁶ Zakon Kosova o porodici (br. 2004/32). Član 3.2.

⁷ Zakon Kosova o porodici (br. 2004/32). Drugo poglavlje, Drugi deo, član 16.1-16.3.

⁸ Član 6 navodi da treba uključiti „grupu stručnjaka“ na opštinskom nivou.

⁹ Razgovori vođeni sa stručnjacima i predstavnicima nevladinih organizacija (2012. god.).

¹⁰ Treći deo, Član 18, Zakona o ravnopravnosti polova (2004/2) ponavlja da je punoletna dob za stupanje u brak 18 godina starosti, osim ukoliko se drugde ne navodi drugačije (npr. u Zakonu o porodici) i da je prinudni brak „kažnjiv zakonom“ (Poglavlje VII, Član 23).

¹¹ Krivični zakon Kosova (2008. god.), Član 245, Kazne zatvora se kreću od pet do 20 godina kada je dete starosti između 14 i 16 godina života i najmanje 15 godina zatvora ako se radi o detetu do 14 godina života. Ako je svrha sklapanja takvog braka materijalna korist, počinilac mora biti kažnjen novčanom kaznom i kaznom zatvora od najmanje 15 godina (Krivični zakon Kosova, Član 246).

¹² Krivični zakon Kosova, Član 171, 6.1, navodi da sva dela „davanja ili primanja novca ili koristi radi postizanja saglasnosti lica koje ima kontrolu nad drugim licem u svrhu eksploatacije“ predstavljaju trgovinu ljudima.

¹³ Zakon o zdravstvu, Član 7.1 i 7.2.

¹⁴ Zakon br. 02/L-76 o reproduktivnom zdravlju, Član 31.

¹⁵ Na istom mestu, Član 2 i Član 4.

¹⁶ Zakon br. 2004/38 o pravima i odgovornostima građana u zdravstvenoj zaštiti, Član 2.

¹⁷ Statistički zavod Kosova (2011. god.), „Anketa o demografskom, društvenom i reproduktivnom zdravlju na Kosovu“, novembar 2009. godine, Statistički zavod Kosova, str. 40.

¹⁸ Na istom mestu, str. 48.

¹⁹ Od popisa stanovništva 1981. godine na Kosovu nisu skupljani redovni statistički podaci.

²⁰ Razgovori vođeni sa stručnjacima i predstavnicima nevladinih organizacija (2012. god.).

²¹ Swaine, Aisling i Feeny, Thomas (2004. god.) „Zanemarene perspektive: iskustva adolescentkinja tokom sukoba na Kosovu 1999. Godine“, objavljeno u radu Boyden, Jo i de Berry, Joanna (editori) *Deca i mladi na liniji fronta*, Berghahn Books, Njujork i Oksford, str. 76. Njihova istraživanja su obuhvatila razgovore koji su vođeni sa 40 mladih žena izbeglica i povratnica.

²² UNICEF (2004. god.) *Trgovina decom na Kosovu*, UNICEF, Priština, str. 10, http://www.unicef.org/kosovo/media_pub_prot.009.04.pdf (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 20. jula 2012. god.). Takođe i razgovori vođeni sa stručnjacima i predstavnicima nevladinih organizacija (2012. god.).

²³ *Na istom mestu.*

²⁴ Statistički podaci nisu dostupni.

²⁵ Podaci su zatraženi od svakog suda posebno jer ne postoji centralizovani sistem evidencije (juli 2012. god.). Kosovo ima ukupno 25 opštinskih sudova, iako samo 20 trenutno funkcioniše.

²⁶ Statistički zavod Kosova (2010. god.) *Bračna statistika*, Statistički zavod Kosova, Priština, str. 16.

²⁷ Razgovori (2012. god.). Američki Stejt department (2012. godine) *Izveštaji o ljudskim pravima: Kosovo*, <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?dliid=186368> (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 24. septembra 2012. god.). Izveštaj *Skupštine mladih za razvoj zajednice* navodi da su ovi slučajevi retki, ali da nastavljaju da se dešavaju. Aktivistkinja za prava goranskih žena je prokomentarisala da na teritoriji opštine Dragaš, gde živi nacionalna manjina Goranaca, svake godine bude sklopljeno između 10 i 12 ranih brakova. Ona je izjavila da se u samo par tih brakova radi o emigraciji. Podaci nisu bili na raspolaganju.

²⁸ Na primer, jedno od lica sa kojima je vođen razgovor je istaklo da se sklapanje ranih brakova pojavljuje među Romima širom jugoistočne Evrope, uključujući i među licima različitih religija (razgovor vođen sa predstavnikom Roma, Aškalija i Egipćana nevladine organizacije, 2012. godine).

²⁹ Tri lica sa kojima je vođen razgovor koja rade u različitim nevladinim organizacijama koje su aktivne u raznim opštinama su samostalno naveli Mitrovicu kao sredinu u kojoj se pojavljuje rano sklapanje braka (razgovori iz 2012. god.).

³⁰ Razgovor vođen sa predstavnikom Predstavnik Roma, Aškalija i Egipćana nevladine organizacije (2012. god.).

³¹ Svetska banka (2005. god.) *Procena siromaštva na Kosovu*, Svetska banka, Vašington, D.C., str. 64: http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Country%20Home/20662049/Kosovo_PA_report_final-16June2005.pdf (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 20. jula 2012. god.).

³² Vidi: Swaine i Feeny (2004. god.), op. cit.; USAID i EQUIP (2006. god.) *Mladi i sukob: kratak pregled dostupne stručne literature*, EQUIP, Vašington, D.C. na: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADT380.pdf, (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 22. jula 2012. god.); Populacioni fond Ujedinjenih nacija (2005. god.) *Nasilje zasnovano na rodu na Kosovu*, na: http://www.unfpa.org/women/docs/gbv_kosovo.pdf (Dokumentu

na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 20. jula 2012. god.) i Dečji fond Ujedinjenih nacija (2004. god.), op. cit.

³³ Razgovori vođeni sa predstavnicima nevladinih organizacija (2012. god.).

³⁴ Razgovor vođen sa predstavnikom Roma, Aškalija i Egipćana nevladine organizacije (2012. god.).

³⁵ Razgovori (juli 2012. god.). Vidi takođe, Dečji fond Ujedinjenih nacija (2004. god.), op. cit., str. 11.

³⁶ Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama (2005. god.).

³⁷ Vidi Mreža žena Kosova (2009. god.) Više od „reči na papiru?“ Odgovor pružaoca pravde na nasilje u kući na Kosovu, Mreža žena Kosova, Priština, na: http://www.womensnetwork.org/images/pdf/Women's_Network_eng.pdf (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 27. jula 2012. god.), i Mreža žena Kosova (2008a) Bezbednost počinje kod kuće: istraživanje u svrhu obaveštavanja Prve nacionalne strategije i plana aktivnosti protiv nasilja u kući na Kosovu, Mreža žena Kosova, Priština, na: <http://www.womensnetwork.org/images/pdf/shqip/tjera/security%20begins%20at%20home.pdf> (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 27. jula 2012. god.).

³⁸ Razgovori (juli 2012. god.). Vidi takođe Dečji fond Ujedinjenih nacija (2004. god.), op. cit.; Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije, Statistički zavod Kosova, Dečji fond Ujedinjenih nacija (2002. god.) Pregled obrazovanja na Kosovu po rodu, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije, Priština; Svetska banka (2005. god.) Procena siromaštva na Kosovu, Svetska banka, Priština, p. vi, na:

http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Country%20Home/20662049/Kosovo_PA_report_final-16June2005.pdf

(Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 22. jula 2012. god.). Od 1,453 razvoda koji su prijavljeni 2010. godine, nijedan nije uključivao ljude ispod 15 godina starosti. Dva muškaraca i 45 žena (1,6 %) su imali manje od 20 godina. Međutim, tri deteta supružnika sa kojima su vođeni razgovori su prijavili da su se razveli od svojih supružnika.

³⁹ Deca supružnici, posebno mlade žene, su izjavili da nisu imali moći odlučivanja kod kuće. Vidi takođe Mreža žena Kosova (2008a), op. cit.

⁴⁰ Dečji fond Ujedinjenih nacija (2012. god.) Sažetak izveštaja o mapiranju i proceni sistema zaštite dece na Kosovu, Dečji fond Ujedinjenih nacija, Kosovo, Priština.

⁴¹ Mreža žena Kosova (2008b) Preliminarno istraživanje o uticaju rodno zasnovanog nasilja na reproduktivno zdravlje, Mreža žena Kosova, Priština, str. 35-37.

⁴² Na istom mestu.

⁴³ Zakon protiv diskriminacije (br. 2004/3), Član 2, Ustav Republike Kosovo, Član 5 (Romi, Aškalije i Egipćani imaju po jedno garantovano mesta u parlamentu i dodatno mesto za etničku grupu sa najviše glasova, što ukupno iznosi četiri mesta u parlamentu (Član 64.2)), i; Kabinet premijera (2008. god.) Plan aktivnosti u strategiji za integraciju Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu za razdoblje između 2009. i 2015. godine.

⁴⁴ Od ukupno 270 žena starosne dobi od 16 godina života i nadalje u Đakovici, Peći, Gračanici i Kosovu Polju sa kojima je obavio razgovor Centar za rodne studije na Kosovu i Mreža ženskih organizacija pripadnika zajednice Roma, Aškalija i Egipćana saznajemo da 41 % nije „nikad“ razgovaralo sa prijateljima, 15 % je retko razgovaralo sa prijateljima, što ukazuje na izolaciju. Većina (61 %) veruje da u njihovoj zajednici postoji nasilje u kući, ali samo 36 % zna koje službe stoje na raspolaganju ženama i devojkama

koje su žrtve nasilja. Skoro četvrtina ispitanica oseća da je zdravlje žena loše ili veoma loše. Zaključci ove ankete ne moraju da predstavljaju Kosovo u celini, jer ne uključuju Mitrovicu i druga područja u kojima borave pripadnici Roma, Aškalija i Egipćana.

⁴⁵ Obavezno školovanje se završava devete školske godine ili onog dana kada učenik napuni 15 godina života (šta god dođe ranije) (Zakon br. 2002/2, UNMIK/REG/2002/19, Službeni list 31. oktobra 2002. god.).

⁴⁶ Skupštine mladih za zajednice (2005. god.), str. 11.

⁴⁷ Program za borbu protiv nasilja u kući i plan aktivnosti, 2011. god.

⁴⁸ Osim ako nije drugačije navedeno, svi podaci u ovom odjeljku proističu iz Statističkog zavoda Kosova (2011. god.) Preliminarni rezultati popisa stanovništva.

⁴⁹ Svetska banka (2011. god.) Siromaštvo na Kosovu 2009. godine, Svetska banka, Priština. Procena načinjena 2009. godine sa linijom siromaštva od 46,50 evra mesečno.

⁵⁰ Svetska banka (2010. god.) Ekonomski memorandum države, Svetska banka, Priština. http://www.worldbank.org/INTKOSOVO/Resources/Kosovo_Pover ty_for_web_eng.pdf (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 25. jula 2012. god.).

⁵¹ Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Drugi milenijumski cilj razvoja: Ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja, izveštaj o radu. http://www.kosovo.undp.org/repository/docs/MDG_2.pdf (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 25. jula 2012. god.).

⁵² Zakon Kosova o budžetu ua 2012. godinu (2012. god.) i Statistički zavod Kosova (2011. god.) Preliminarni rezultati popisa stanovništva (88.588.425 evra odn. 1.733.872 stanovnika).

⁵³ Ramiz Ulaj, Drita Sylejmani, Kumrije Beqiri (2011. god.) *Kosovo u podacima za 2010. godinu*, Ministarstvo javne uprave, Priština, str. 10, http://esk.rks-gov.net/ENG/publikimet/cat_view/36-general-statistics (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 25. jula 2012. god.).

⁵⁴ Statistički zavod Kosova (2011. god.) *Žene i muškarci na Kosovu 2010. godine*, str. 5, http://esk.rks-gov.net/ENG/publikimet/cat_view/8-population-statistics (Dokumentu na ovoj adresi poslednji put pristupljeno 25. jula 2012. god.).

⁵⁵ Statistički zavod Kosova (2011. god.) *Anketa demografskog, društvenog i reproduktivnog zdravlja na Kosovu, novembar 2009. godine*, str. 30.

⁵⁶ Razgovori sa predstavnicima Statističkog zavoda Kosova (2012. god.).

⁵⁷ Statistički zavod Kosova (2010. god.) *Bračna statistika*, str. 16.

⁵⁸ *Na istom mestu*, str. 18.

KLJUČNE PORUKE

Kada devojčica odlaže sa sklapanjem braka, svi imaju koristi. Devojčica koji se kasnije uda će verovatno da ostane u školi, ona će da radi i da ulaže prihode u svoju porodicu. Suštinski, devojčica koji se uda kasnije postaje osposobljena da izabere da li, kada i koliko dece želi da ima. Kada se ulože investicije u devojčice, svi imaju koristi: njihove porodice, zajednice i, što je najvažnije, same devojčice.

Ogromna cena se plaća za nepostupanje u problematici koja se tiče sklapanja brakova sa decom. Vreme je za kreatore politike, parlamentarce, zajednice, porodice i mlade ljude da se pozabave ovim pitanjem tamo gde nastaje. Stvorimo svet u kojem se svaka trudnoća želi, gde je svaki porođaj bezbedan i u kome je potencijal svake mlade osobe ispunjen. Pustimo devojčicama da budu devojčice.

Sklapanje brakova sa decom krši prava devojčica, krade im detinjstvo, ometa im školovanje, ugrožava zdravlje i ograničava njihove mogućnosti. Nijedan kulturni, verski ili ekonomski razlog za sklapanje braka sa detetom ne može da opravda štetu koju takvi brakovi nanose devojčicama i njihovom potencijalu. Devojčice trebaju da imaju pravo da biraju za koga će se udati i kada. Roditelji žele svojoj deci najbolje i moraju da podrže izbor i odluku svojih devojčica.

Populacioni fond Ujedinjenih nacija radi sa vladama i partnerima na svim nivoima društva na razvijanju sveobuhvatnih programa koji se hvataju u koštac sa potrebama ugroženih i udatih devojčica, omogućavajući im pristup sredstvima za život, socijalnoj pomoći i zdravstvenim programima, u koje ubrajamo i programe zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Krajnji cilj programa je okončanje sklapanja brakova sa decom u ovoj generaciji i pomeranje kulturnih stavova da štite prava devojčica.

ŠTO TREBA DA SE URADI KAKO BI SE PREKINULA ŠTETNA O SKLAPANJU BRAKOVA SA DECOM?

Treba posvetiti veću pažnju na situacije sa kojima se suočavaju devojčice i devojke koje su u opasnosti od sklapanja brakova sa decom i treba se snažno zalagati za njihova prava. Sklapanje braka sa decom nije dobro ni za devojčice ni za razvoj. Svet ne može da priušti svakodnevno kršenje prava, zdravlja i potencijala hiljada devojčica.

Treba promovisati ulaganje investicija kako bi se nadgradilo na sposobnosti i veštine, posebno obrazovanje, adolescentkinja. Obrazovanje devojčica, posebno nakon osnovne i srednje škole, je najvažniji faktor koji je povezan sa uzrastom stupanja u brak. Devojčicama je posebno potrebna socijalna pomoći i pristup programima koji im obezbeđuju životne veštine, opismenjavanje, sredstva za život i informacije i usluge koje se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje, kao što su planiranje porodice i zdravstvene usluge koje spašavaju živote trudnicama.

TREBA ULAGATI U ADOLESCENTKINJE!

Ulaganje investicija treba da obezbedi platforme za ugrožene devojčice da razviju životne veštine i kritična saznanja o zdravlju, da dobiju pristup socijalnim službama, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i prevenciju HIV-a, da usvoje stručne i radne veštine i da imaju pristup prijateljima i mentorima.

Udatim devojčicama trebaju specijalne strategije koje obezbeđuju dostupnost obrazovanja, životnih veština, zdravlje uključujući

prevenciju HIV-a i seksualno i preventivno zdravlje, kao i mogućnosti da u potpunosti učestvuju u društvu. Zdravstveni programi za majke trebaju da budu preusmereni posebnim programima za informisanje najmlađih, prvorođilja, kako bi im se omogućilo da koriste prenatalnu, suštinsku i hitnu akušersku negu i usluge nakon porođaja.

ZAHVALE I KONTAKTI

Ove osnovne informacije čine deo inicijative Populacionog fonda Ujedinjenih nacija o eliminaciji ranih brakova. Osnovne informacije je pripremila Nicole Farnsworth za Populacioni fond Ujedinjenih nacija. Ona bi htela da se zahvali Elmaze Gashi, Mimoza Pachuku, Ferdane Asllani, Bleta Smajli i Zana Rudi za pomoć kod istraživanja podataka, kao i Populacionom fondu Ujedinjenih nacija, Dečjem fondu Ujedinjenih nacija, Mreži žena Kosova, Mreži ženskih organizacija pripadnika zajednice Roma, Aškalijski i Egipćana i Balkanskim suncokretima za svu njihovu podršku. Dalje, htela bi da se zahvali Damiru Barišiću, Vođi tima za Jugoistočnu Evropu, Joanni Hoare, uredniku, i Blanki Hancilovoj iz EECARO programa Populacionog fonda Ujedinjenih nacija. UNFPA EECARO bi želeo da se zahvaljuje Mengchu Wang and Tulin Bas, pripravnika UNFPA EECARO, za njihovu podršku u finalizaciji ovih osnovnih podataka.

Napomena: Stavovi izneseni u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove UNFPA, Ujedinjenih Nacija ili bilo koji od njenih povezanih organizacija..

Kontaktne detalji: UNFPA Kosovo UN House, Gradić Pejton , Ul. Mujo Ulčinaku br. 7 Priština 10000 Kosovo, nimani@unfpa.org

Program EECARO Populacionog fonda Ujedinjenih nacija: Hakki Yeten Caddesi, Selenium Plaza, No:10/C Kat 18-19, 34349 Besiktas, Istanbul, Turska; eecaro@unfpa.org

Novembar 2012, Verzija 1

Stvorimo svet u kojem se svaka trudnoća želi, gde je svaki porođaj bezbedan i u kome je potencijal svake mlade osobe ispunjen